

ВИКОРИСТАННЯ КОШТІВ КРЕДИТНО-ГРОШОВОЇ ЕМІСІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ ДЛЯ СТИМУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ

Розглянені умови і механізм рефінансування центральним банком банківських установ з метою кредитування ними суб'єктів підприємницької діяльності, причин і наслідків відсутності позитивних результатів його впровадження, а також проаналізовано угорський досвід підтримки вітчизняного товаровиробника з метою подолання кризових явищ та стимулювання економіки.

Ключові слова: рефінансування, пільгове кредитування, стимулюючий кредит, вітчизняний товаровиробник.

Постановка проблеми. Завдання стимулювання економічного зростання в Україні і регулювання диспропорцій галузевого та регіонального розвитку може бути виконане за рахунок активізації ефективних чинників економічного зростання. Значний дефіцит інвестиційних ресурсів є головним чинником, гальмуючим розвиток вітчизняної промисловості і фінансової сфери.

Потреба економіки України в інвестиціях на сьогоднішній день величезна. Проте обсяг банківського кредитування не відповідають реальним потребам і масштабам економіки. Для реалізації програм стимулювання економічного зростання можуть використовуватися одночасно різні джерела ресурсів: мобілізація коштів на внутрішньому і зовнішньому фінансових ринках. Банки можуть нарощувати ресурси збільшенням власного капіталу, термінових депозитів і збільшенням позикових коштів на основі використання різних банківських інструментів. Оцінка можливостей залучення цих ресурсів показує, що всі вони повинні складати ресурсну базу економічного зростання, але реальна оцінка потенційних обсягів показує їх явну недостатність для задоволення потреб активізації економічного зростання.

Досвід зарубіжних країн підтверджує, що як ресурси економічного зростання можуть розглядатися кошти кредитної емісії центрбанку з подальшим цільовим рефінансуванням банків по пільгових ставках для кредитування суб'єктів підприємницької діяльності та для реалізації відповідних програм.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На можливість використання коштів кредитної емісії як ресурсів економічного зростання вказують як зарубіжні, так і вітчизняні учені.

Концепцію інноваційного фінансування, що

базується на капіталотворчій теорії кредиту, розробив Й. Шумпетер. "Теорії економічного розвитку" він розглядає кредит і кредитну емісію як найважливіші умови, що дозволяють використовувати вже існуючі виробничі чинники для створення нових "виробничих комбінацій", тобто нових видів продукції, нових галузей виробництва. Шумпетер визначає основну функцію фінансово-кредитних інститутів не в перерозподілі фонду ресурсів, що вже існує в державі, а у виробництві ними додаткових грошових коштів. При цьому створені кредитною системою кошти повинні прямувати у високотехнологічні галузі для стимулювання зростання економіки [1, с.152].

А.А. Дроб'язко і В.І. Сушко відзначають, що "Україні необхідно прискорити процес переходу на нову економічну модель, здатну надати стимулюючу дію на вітчизняне виробництво і експорт, зокрема за рахунок збільшення внутрішнього попиту". При цьому як один з напрямів переходу на нову модель наголошується "емісійне кредитування найбільш перспективних підприємств, здатних виробляти високо-технологічну і конкурентоздатну продукцію як експортну, так і імпорتنу" [2, с.77].

Нерозв'язані раніше частини проблеми. Для подолання наслідків фінансової кризи, виведення країни з економічного колапсу і подальшого підйому української економіки Національний банк України (НБУ) розробив порядок рефінансування банківських установ, які повинні стимулювати поживлення фінансової активності в країні, надаючи кредити вітчизняним товаровиробникам, проте істотних об'ємів рефінансування з метою стимулювання вітчизняної економіки так і не послідувало. Водночас зарубіжні країни активно й успішно використовують механізм рефінансування банків з метою поживлення

зростання своїх економік. Це підтверджує актуальність розгляду даної проблеми з метою виявлення причин відсутності позитивних результатів у вітчизняній банківській системі.

Метою статті є розгляд умов і механізму рефінансування центральним банком банківських установ з метою кредитування ними суб'єктів підприємницької діяльності, причин і наслідків відсутності позитивних результатів його впровадження.

Виклад основного матеріалу. У процесі стимулювання економічного зростання банкоцентрична система України відіграє головну і вирішальну роль, Урядом і НБУ ухвалюються рішення про те, щоб "точки зростання" економіки забезпечувалися кредитними ресурсами як в достатніх обсягах, так і по прийнятних ставках. Так, ще в 2002 р. була зроблена перша спроба системного впровадження на державному рівні рефінансування банків під кредитування ними інвестиційних проектів згідно тимчасовому положенню НБУ № 283 від 2.08.2002 р. "Про порядок кредитування (рефінансування) Центральним банком України банків, які здійснюють довгострокове кредитування" [3]. Цей сміливий і новий для національної економіки підхід передбачав по суті можливість забезпечення економічного зростання за рахунок коштів кредитної емісії шляхом пільгового кредитування інвестиційної діяльності, спрямованої на розвиток виробничої сфери.

Перший досвід впровадження рефінансування банків під кредитування ними інвестиційних проектів згідно Тимчасовому положенню "Про порядок кредитування (рефінансування) центральним банком України банків, які здійснюють довгострокове кредитування", затверджене постановою Правління НБУ від 2.08.2002 р. №283 показав відсутність належного попиту на ефективні інвестиційні проекти по виробництву продукції з боку підприємницьких структур, що у свою чергу викликане низьким рівнем доходів і споживання населення. У процесі використання пільгового фінансування інвестиційних проектів з використанням механізму рефінансування банків по обліковій ставці, вони разом з підприємствами доводили майбутню ефективність проектів перед Національним банком України. При загальному недостатньому рівні попиту в суспільстві важко знайти проекти, продукція яких, що випускається, в подальшому матиме активний попит. Замість очікуваного значного обсягу пропозицій по фінансуванню інвестиційних проектів шляхом рефінансування банків за обліковою ставкою були, по суті, приклади одиничного кредитування, що не привело до істотних ін'єкцій в економіку і не

зробило впливу на зміну економічної ситуації в цілому. Проте пільгове кредитування інвестиційних проектів необхідне для розвитку пріоритетних і перспективних виробництв в масштабах національної економіки. Тому цілком виправдано розглядаються спільно два питання: нарощування обсягів фінансування інвестиційних проектів має бути наслідком відповідного збільшення платоспроможного попиту на продукцію, випуск якої освоюється в результаті реалізації проектів, у т.ч. і попиту населення. Споживчому кредитуванню необхідно також додати цільову спрямованість на придбання товарів, які випускатимуться виробничими потужностями, що вводяться, унаслідок реалізації інвестиційних проектів. Виконаний аналіз положення, що склалося на теперішній час, показує, що до 90 % споживчих кредитів прямує на придбання товарів, що купуються по імпорту, тобто ресурси, що акумулюються банківською системою України, прямують на фінансування зарубіжних виробників.

Черговою спробою аналогічного стимулювання економічного зростання було прийняття "Положення про рефінансування та надання Національним банком України кредитів банкам України з метою стимулювання кредитування економіки України на період її виходу на докризові параметри" (Постанова правління НБУ № 47 від 4.02.2010 р.) [4]. Даний документ передбачав надання центральним банком стабілізаційних кредитів строком до 1 року з метою підтримки ліквідності банківської системи в умовах фінансової кризи, а також стимулюючих кредитів з метою кредитування банками вітчизняних товаровиробників і підтримки економіки.

Стимулюючий кредит - кредит, що надається банку для підтримки ліквідності з метою відновлення процесу кредитування вітчизняного товаровиробника, що має пріоритетне значення для забезпечення виходу економіки України на докризові параметри і включеного в перелік підприємств, що мають стратегічне значення для економіки і безпеки держави, визначеної кабінетом Міністрів України відповідно до законодавства України.

Рішення про видачу/відмову в наданні кредиту, зміну умов кредитного договору, узгодження графіка повернення кредиту і сплати відсотків за користування їм приймає Правління НБУ в межах монетарних повноважень. НБУ також має право приймати рішення щодо взяття за кредитом однорідного або змішаного забезпечення. Стимулюючий кредит надається під основне і додаткове забезпечення, надане банком або майновим поручителем, яке не є предметом

стягнення по будь-яких інших договорах. Розмір основного забезпечення по кредиту визначається, виходячи із суми кредиту, процентів за користуванням ним з урахуванням встановленої кредитним договором періодичності сплати процентів та коригуючого коефіцієнта. Розмір додаткового забезпечення по кредиту визначається з суми кредиту процентів за користуванням ним, можливих штрафних санкцій і витрат на реалізацію предмета застави у разі невиконання банком своїх зобов'язань.

Для позичальника-товаровиробника як забезпечення за кредитом виступають: гарантії кабінету Міністрів України; гарантії банків, що мають офіційний кредитний рейтинг за міжнародною шкалою не нижче, ніж "інвестиційний клас"; майнові права на депозити, розміщені в банці-кредиторові; державні цінні папери; нерухоме майно (будівлі і споруди), що знаходиться на території України; банківські метали, що належать позичальникові і що зберігаються в банку-кредиторові; інше високоліквідне забезпечення, тобто майно, щодо якого є офіційна інформація про попит на нього за ціною, не нижче чим його оцінна вартість, визначена офіційним оцінювачем. Розмір забезпечення по кредиту повинен складати не менше 120 процентів від суми кредиту і процентів за його використання. Забезпечення підлягає обов'язковому страхуванню і може бути прийняте банком тільки після підтвердження про сплату позичальником першого страхового платежу.

Процентна ставка за кредитом плаваюча, ґрунтується на обліковій ставці НБУ і залежить від класу банку і категорії забезпечення. Згідно даною постановою, банки класифікуються на 4 класи - А, Б, В і Г, при цьому основними критеріями класифікації виступають:

- чи є банк державним або частково капіталізованим державою;
- наявність безумовного позитивного висновку аудитора про відповідність фінансовій звітності дійсному фінансовому стану банку;
- дотримання економічних нормативів і порядку формування і зберігання обов'язкових

резервів;

- частка негативно класифікованих активів в загальній сумі класифікованих активів;
- обсяг простроченої заборгованості за кредитами від загальної суми заборгованості за кредитами;
- частка зобов'язань на вимогу до загальних зобов'язань;
- частка зобов'язань за цінними паперами власного боргу;
- відсутність не виконаних у строк з вини банку розрахункових та інших документів клієнтів, що містять доручення на переказ або повернення коштів;
- завершення реструктуризації зобов'язань за облігаціями та зовнішніми запозиченнями банку;
- розмір регулятивного капіталу не менше ніж 600 000 тис. грн.

Стимулюючий кредит надається тільки банкам класу не нижче за клас "Б" на строк до 5 років, але не більш за термін, передбачений кредитним проектом як одноразово, так і у формі кредитної лінії за умови відповідності кредитного проекту товаровиробника встановленим вимогам. Позичальник-товаровиробник повинен надати обґрунтований з технічної та комерційної точки зору бізнес-план і документально підтверджений розрахунковий прогноз грошових потоків, що свідчить про здатність забезпечення фінансування, обслуговування та своєчасного погашення кредиту в повному обсягу.

Фінансування кредитного проекту здійснюється за рахунок грошових коштів банку - не менше 30 процентів його вартості; позичальника - не менше 20 процентів його вартості; НБУ, наданих банку в формі стимулюючого кредиту - не більше 50 процентів його вартості. Стимулюючий кредит надається виключно в національній валюті.

Розмір процентної ставки за стимулюючим кредитом у разі надання банком однорідного забезпечення визначається як сума облікової ставки НБУ і відповідної коригуючої ставки (див. таблицю 1).

Таблиця 1.

Визначення процентної ставки за стимулюючим кредитом при наданні однорідного забезпечення

Клас банку	Категорія забезпечення	Ставка коректування, відс. пункти	Категорія забезпечення	Ставка коректування, відс. пункти	Категорія забезпечення	Ставка коректування, відс. пункти
А	1	0,5	2	0,75	3	1,25
Б	1	0,75	2	1,0	3	1,5
В	1	1,0	2	1,5	3	1,75
Г	1	1,5	2	1,75	3	2,0

Составлена за даними [4].

Розмір процентної ставки в разі надання банком змішаного забезпечення визначається як сума облікової ставки НБУ та середньоарифметичної зваженої ставки коригування, яка визначається за формулою:

$$CK = \frac{\sum_{i=1}^n \Pi_i CK'_i}{\sum_{i=1}^n \Pi_i} \quad (1)$$

де СК - ставка коригування;

Π_i - питома вага забезпечення в загальному обсязі забезпечення;

CK'_i - ставка коригування відповідно до класу банку та категорії забезпечення.

Проценти за користування кредитом нараховуються згідно з умовами кредитного договору, укладеного між НБУ та банком, починаючи з дня надходження коштів на кореспондентський рахунок банку і закінчуючи днем, який передує даті фактичного повернення коштів.

У разі обґрунтованої потреби банк може звернутися до НБУ із клопотанням про зміну умов кредитного договору, зокрема при необхідності пролонгації терміну використання кредиту за умови погашення ним у повному обсязі нарахованих процентів за користування кредитом, а також не менше 10 процентів заборгованості по кредиту. НБУ може прийняти рішення про зміну терміну використання стимулюючого кредиту:

- до 5 років - для банку, віднесеного до класу не нижче "Б" відповідно до класифікації Положення [4], який здійснює кредитування вітчизняних товаровиробників, забезпеченням за яким є гарантії Кабінету Міністрів України;

- до 3 років - для банку, віднесеного до класу не нижче "В" відповідно до класифікації Положення [4], який здійснює кредитування вітчизняних товаровиробників;

- до 1 року - для всіх банків.

Рішення про зміну умов кредитного договору в частині продовження строку користування стимулюючим кредитом понад 1 рік може бути прийнято за умови, що:

- кредити, надані вітчизняним товаровиробникам, становлять не менше ніж 20 процентів сукупного кредитного портфеля банку;

- обсяг простроченої заборгованості за кредитами вітчизняним товаровиробникам не перевищує 20 процентів загального обсягу таких кредитів;

- банк бере на себе зобов'язання кошти, які повертаються позичальниками за раніше наданими кредитами, направляти на кредитування переважно вітчизняних товаровиробників

виключно в національній валюті і встановити за такими кредитами плату, встановлену на рівні не більш С1+8 процентних пунктів. При цьому С1 визначається таким чином:

$$C1 = CНБУ + 2 \quad (2)$$

де С1 - процентна ставка за кредитом у разі пролонгації дії кредитного договору;

СНБУ - процентна ставка за кредитом НБУ, розрахована по таблиці 1 або за формулою (1) залежно від виду забезпечення.

Про можливу вартість стимулюючих кредитів для комерційних банків, з урахуванням прогнозу інфляції на 2010 рік на рівні 9,7%, колишній голова НБУ Владимир Стельмах 4 лютого 2009 р. сказав: "Ми повинні узяти половину з цієї інфляції, щоб банки додавали ще половину, і загальна вартість для кінцевого позичальника має бути в межах 10%" [5].

Дані підходи для національної економіки передбачали можливість економічного зростання за рахунок коштів кредитної емісії шляхом пільгового кредитування інвестиційної діяльності вітчизняних виробників. У результаті це мало привести до підвищення економіки до рівня розвинених країн і забезпечити прискорене економічне зростання з регульованою інфляцією. Проте ці постанови не були реалізовані, а постанова №47 була скасована менш ніж через півроку - 13.07.2010 - Постановою правління НБУ №327.

Досвід зарубіжних країн з рефінансування банківської системи Центробанком з метою подолання наслідків фінансової кризи і стимулювання економіки свідчить про життєздатність і дієвість даного інструменту. Зокрема, в Угорщині для підтримки підприємницьких структур, які в результаті дії кризи практично позбулися джерел кредитування уряд прийняв рішення про збільшення обсягу рамкової кредитної лінії, призначеної для пільгового кредитування малих і середніх підприємств країни в період 2007-13рр., до 1000 млрд. форинтів (по поточному курсу - 5 млрд. дол. США). Одночасно з цим були ослаблені вимоги до позичальників: даною кредитною лінією могли скористатися і ті підприємства, які опинилися у важкому фінансовому стані внаслідок погіршення ринкових умов господарювання: звуження експортних ринків, уповільнення економічного зростання, подорожчання і посилювання умов отримання кредитів. Допустиме скорочення річного обігу підприємства, за умовами кредитування, було збільшене з 5 до 10-25%. Максимальна величина кредиту для малих підприємств збільшена з 6 до 10 млн. форинтів (до 50 тыс.дол. США),

для середніх підприємств - до 100 млн. форинтів (до 500 тыс. дол. США), а термін погашення - з 5 до 10 років [6, с.31].

Відносно мікропідприємницьких структур річний обіг яких не перевищує 200 млн. форинтів (поза поточним курсом - 1 млн. дол. США), з метою підвищення їх ліквідності державні "Угорський банк розвитку" і "Угорське ЗАТ з фінансування підприємництва" на паритетних засадах через "Угорський Фольксбанк" почали надавати пільгові кредити на фінансування оборотних коштів на термін не більш 1 року у розмірі максимум 6 млн. форинтів (30 тис. дол. США), а на фінансування капітальних вкладень - за умови власного фінансування позичальником не менше 1/5 величини даного капіталовкладення - кредити на термін 10 років в розмірі максимум 10 млн. форинтів (50 тыс. дол. США).

Процентна ставка за такими пільговими кредитами складала в 2009 р. 10-10,5% річних, що на 0,5 процентних пунктів нижче або дорівнює встановленій з 09.12.2008 р. обліковій ставці Угорського національного банку (10,5%) [6, с.32].

Ще дешевше почали виділяти кредити малому і середньому бізнесу "Угорський Фольксбанк", "Юникредіт", а також "Перший" на фінансування капіталовкладень, джерелом яких на паритетних засадах стали "Угорський банк розвитку" і Фонд Євросоюзу Jeremie. Величина цієї кредитної лінії складала 50 млрд. форинтів (250 млн. дол. США). Уряд Угорщини гарантував, що процентна ставка за цими кредитами не перевищуватиме 9% річних. Виходячи зі ставки euribor за тримісячними кредитами, яка на 1.01.2009 р. складала 3,428%, угорська процентна ставка за кредитами Jeremie складала 8,4% річних, що нижче від діючих процентних ставок по кредитах у валюті. При цьому уряд регулярно контролював виконання уповноваженими банками встановленого верхнього ліміту процентної ставки - інакше банк-порушник усувався від участі в реалізації даної кредитної конструкції.

Для отримання кредитів Jeremie для товаровиробників не було обмежень по річному обігу підприємства, проте цією кредитною лінією могли скористатися тільки ті суб'єкти підприємницької діяльності, які розташовані поза центрально-угорським регіоном (тобто за винятком Будапешта і його агломерації). Кредити видавалися винятково у форинтах і в розмірі мінімум 10 млн. - максимум 100 млн. форинтів (50-500 тыс. дол. США). Наданий кредит мав отриманий протягом двох років з дати прийняття рішення про його надання, а після наступного 2-річного пільгового періоду необхідно було приступити до його погашення [6, с.32].

Фінансова підтримка підприємницьких структур шляхом пільгового кредитування дозволила Угорщині підтримати і уникнути анігіляції вітчизняного товаровиробника.

Рефінансування (вільне і ринкове) надійних банків на їх кредитно-інвестиційну діяльність (спочатку з обмеженнями спрямування коштів тільки на спекулятивно-валютні і фондові операції) по обліковій ставці ринкового рефінансування розширює пропозицію грошей, призводить до зниження процентних ставок за кредитами і підсилює міжбанківську конкуренцію. На першому етапі зменшення ціни кредитних ресурсів не відбувається, оскільки йде заповнення системи ресурсами. Необхідно відзначити, що зменшення кредитних ставок у цілому за кредитним портфелем банків України приведе до відповідного зменшення їх процентного доходу та зниження прибутку в істотнішому ступені. Компенсувати падіння доходів банки зможуть тільки нарощуванням обсягів кредитування, що сприятиме економічному зростанню в Україні.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Причини, які привели до того, що постанови зі стимулювання зростання вітчизняної економіки так і не були повністю реалізовані, полягають ось у чому:

1. Вітчизняними товаровиробниками не було запропоновано реальних життєздатних проєктів, здатних привести до зростання економіки.

2. На продукцію вітчизняних товаровиробників на внутрішньому ринку попит був недостатнім для впровадження ефективних, кредитоспроможних бізнес-проєктів. Можливість пільгового фінансування повинна доповнюватися кредитним "накачуванням" попиту на відповідну продукцію.

3. Розрахунки показують, що при цьому кредитовий - інвестиційна мультиплікація приведе до дисбалансів попиту і пропозиції на ринках економічної системи. Для недопущення цього необхідне створення теорії стимулювання стабільного економічного зростання і постійне супроводження процесів рефінансування - кредитування з оцінкою зміни обсягів попиту - пропозиції та прийняттям управлінських рішень щодо зміни структури інвестицій.

4. Емісійний характер ресурсів приводить до істотних ризиків появи некерованої інфляції і девальвації. Причому девальвація може виникати внаслідок закупівель за імпортом на подальших рівнях кредитно-інвестиційної мультиплікації.

Для успішного впровадження даного механізму, позитивний досвід використання якого підтверджується багатьма країнами, необхідно: по-перше, чітко визначення повноважень НБУ з питань рефінансування пріоритетних проєктів;

по-друге, посилювання контролю за механізмом надання і цільовим спрямуванням кредитних коштів для уникнення або мінімізації корупційної складової; по-третє, перекрити канал відпливу капіталу з реального сектора.

Список літератури

1. Шумпетер Й. Теория экономического развития / Й. Шумпетер. - М.: Прогресс, 1982. - 528 с.
2. Дробязко А. А. Банки Украины. Обобщенный портрет по результатам 2002 года / А. А. Дробязко, В. И. Сушко // Финансовые риски. - 2003. - №1 (32). - С. 55 - 78.
3. Про затвердження Тимчасового положення про порядок кредитування (рефінансування) Національним банком України банків, які здійснюють довгострокове кредитування: Зат. Постановою Правління НБУ від 2.08.2002 р. № 283 // Офіційний Вісник України. - 2002. - № 33. - Ст. 1536.
4. Про затвердження Положення про рефінансування та надання Національним банком України кредитів банкам України з метою стимулювання кредитування економіки України на період її виходу на докризові параметри: Зат. Постановою Правління НБУ від 4.02.2010 р. № 47 [Електронний ресурс] / Режим доступа к данным: http://www.bank.gov.ua/V_zakon/Acts/2010/04022010_47.pdf.
5. Стельмах: для восстановления экономики понадобится от 4 до 7 лет [Электронный ресурс] / Режим доступа к данным: http://economics.lb.ua/ot_h_e_r/_2_0_1_0/_0_2/_0_4/_24200_Stelmah_dlya_vosstanovleniya_eko.html
6. Деловая Венгрия // Деловая Венгрия. Экономика и связи с Россией в 2005-2009 гг. - Справочники ПОЛПРЕД. Совет ветеранов Мид РФ. - Том 13. - М.: ООО "ПОЛПРЕД Справочники", 2009. - 280 с.

Анотація

Анатолий Вожжов, Диана Черемисина

ИСПОЛЬЗОВАНИИ СРЕДСТВ КРЕДИТНО-ДЕНЕЖНОЙ ЭМИССИИ НАЦИОНАЛЬНОГО БАНКА УКРАИНЫ ДЛЯ СТИМУЛИРОВАНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РОСТА

Рассмотрены условия и механизм рефинансирования центральным банком банковских учреждений с целью кредитования ими субъектов предпринимательской деятельности, причин и последствий отсутствия положительных результатов его внедрения, а также проанализирован венгерский опыт поддержки отечественного товаропроизводителя с целью преодоления кризисных явления и стимулирования экономики.

Ключевые слова: рефинансирование, льготное кредитование, стимулирующий кредит, отечественный товаропроизводитель.

Summary

Anatoly Vozhzhov, Diana Cheremisinova

ABOUT THE USE FUNDS MONETARY ISSUE TO STIMULATE ECONOMIC GROWTH

The article considered the conditions and mechanism of central bank refinancing of banks to lending to entrepreneurs, causes and consequences of the lack of positive results of its implementation, as well as analyzed the Hungarian experience supporting domestic producers to overcome crisis phenomena and stimulate the economy.

Keywords: refinancing, concessional loans, stimulating credit, domestic producers.